

bi kelâm ve dil âlimlerine hocalık yaptı. Fıkıhta Şâfiî mezhebinden olduğu naklediliyorsa da (İbn Hacer, I, 231), Sübkî tarafından *Tabakâtü's-Şâfiyye*'de zikredilmemesi şüphe uyandırmaktadır. 21 Şâban 326'da (23 Haziran 938) Bağdat'ta vefat etti. Tabakat kitapları İbnü'l-İhşîd'in Arap dili ve edebiyatına derin vukufunu, ayrıca zühd ve ilim ehli oluşunu öne çıkarırlar. Kendisine ait bir çiftliğin gelirini ilim hizmetine tahsis etmesi onun ilme verdiği değeri gösterir.

Mu'tezile'nin dokuz ve onuncu tabakaları içinde sayılan (İbnü'l-Murtazâ, s. 100, 108), Ebû Hâşim el-Cübbâî ve Kâ'bî ile birlikte döneminin üç büyük Mu'tezile imamından biri kabul edilen (İbn Hazm, V, 70-71) İbnü'l-İhşîd'in kendi eserleri kaybolduğundan onun kelâmî düşüncesi hakkında yalnızca nakil yoluyla bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Meselâ İbnü'l-İhşîd, arazların değişken olması sebebiyle süreklilik arz etmemesine karşılık cevherlerin tek tip olmadığı ve bir kısmının süreklilik gösterirken diğerlerinin varlıklarını sürdürüleceği kanaatini taşıyordu (Ebû Reşîd en-Nîsâbü'rî, s. 87-88). Büyük günah konusundaki yaklaşımına göre günahı işlemenin hemen ardından pişmanlık duyanlar tövbe etmiş ve günahından kurtulmuş sayılır. Günahın tekrar işlenmesi durumunda da pişmanlık halinde tövbe geçerli kabul edilir (İbn Hazm, V, 71). İbnü'l-İhşîd'in, Mu'tezile âlimlerinin mezhep içinde müstakil düşünme geleneğine uygun olarak bazan Bağdat ekolünün görüşlerini tercih ettiği ve farklı fikirler arasında sentez yaptığı anlaşılmaktadır. Onun bu fikirleri ve Ebû Hâşim'in görüşlerine yönelik itirazları Basra ekolü içinde Behşemîyye'ye rakip olarak İhşîdiyye kolunun ortaya çıkmasına yol açmıştır (Fahreddin er-Râzî, s. 46).

Eserleri. İbnü'l-İhşîd'e nisbet edilen eserler şunlardır: 1. *Kitâbü'l-Ma'âne fi'l-uşûl*. En önemli eseri olup hristiyanlara reddiyelerinin yer aldığı bir bölümü de ihtiva eder (Kâdî Abdülcebbar, *Teşbittü delâ'ili'n-nübüvve*, I, 148, 198). Büyük ölçüde Ebû Ali el-Cübbâî'nin görüşlerine yer verilen esere talebesi Rummânî bir şerh yazmıştır (Sezgin, VIII, 113). 2. *Tabakâtü'l-Mu'tezile*. İbnü'n-Nedîm'in, Mu'tezile mezhebinin kuruluşu ve âlimleri hakkında verdiği bilgileri yer yer İbnü'l-İhşîd'in bir eserine dayandırması (meselâ bk. *el-Fihrist*, s. 113, 201, 214) onun böyle bir kitap kaleme aldığını gösterir. Bu esere sonraki tabakat kitaplarında isim zikredilmeden referanslar yapılmaktadır (İbnü'l-Murtazâ, s. 70). 3. *Kitâbü Nazmî*

(*Nakli*)'l-Kur'ân. İbnü'n-Nedîm'in müellife nisbet ettiği bu eser (*el-Fihrist*, s. 41, 221) onun, Ebû Cafer Muhammed et-Tûsî'nin *Tibyân*'ında çokça zikredilen tefsiri olmalıdır. İbnü'l-İhşîd'e kaynaklarda ayrıca *Kitâbü'l-Mübtedî*, *Kitâbü'l-İcmâ'*, *en-Nakz 'ale'l-Hâlidî fi'l-ircâ'*, *İhtişâru Kitâbi Ebî 'Alî fi'n-nefy ve'l-işbât* ve *İhtişâru Tefsiri'l-Taberî* gibi diğer bazı eserler de nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdü'd), s. 41, 113, 201, 214, 219-221; Ebû Reşîd en-Nîsâbü'rî, *el-Mesâ'il fi'l-hilâf beyne'l-Başıryûn ve'l-Bağdâdiyyûn* (nşr. Ma'n Ziyâde - Ridvân es-Seyyid), Beyrut 1979, s. 87-88, 215; Ebû Hayyân et-Tevhidî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*, Beyrut 1373/1953, I, 107-108; III, 196; Kâdî Abdülcebbar, *Fazlû'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 308-309, 329-333; a.mlf., *Teşbittü delâ'ili'n-nübüvve*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Arabiyye), I, 148, 198; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 193; İbn Hazm, *el-Fasl* (Umeyre), V, 70-71; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 309; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (nşr. Hâşim Mahallâtî - Fazlullah et-Tabâtâbâî), Beyrut 1406/1986, I, 669; Fahreddin er-Râzî, *İ'tikâdât* (nşr. Muhammed el-Mu'tasim - Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1407/1986, s. 46; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'* (nşr. D. S. Margoliouth), London 1911-13, V, 281; VI, 73; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ'*, XV, 217-218; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 70, 100, 108; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 231; Sezgin, GAS, VIII, 113; Albert N. Nader, *Le système philosophique des Mu'tazila*, Beyrouth 1984, s. 45, 307, 406; Josef van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, Berlin 1992, II, 37, 337; J.-C. Vadet, "İbn al-Ikhsîd", *El'* (İng.), III, 807; Ali Ekber Ziyâî, "İbn İhşîd", *DMBİ*, II, 713-714; Daniel Gimaret, "Ebn al-Elşîd", *Elr*, VIII, 15-16.

MUSTAFA ÖZ

İBNÜ'L-İHVE

(bk. İBNÜ'L-UHUVVE).

İBNÜ'L-İMÂD

(ابن العماد)

Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679)

Şezerâtü'z-zeheb
adlı eseriyle meşhur olan
tarihçi, fakih ve edip.

8 Receb 1032'de (8 Mayıs 1623), Dımaşk'ın Sâlihiye semtinde oturan Hanbelî mezhebine mensup bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Eyyûb b. Ahmed el-Halvetî, Abdülbâkî b. Abdülbâkî el-Hanbelî ve Muhammed b. Bedreddin el-Balabânî gibi hocalardan dinî ilimler okudu.

Daha sonra Kahire'ye gitti ve uzun süre burada kalıp Şehâbeddin Ahmed b. Ahmed el-Kalyûbî, Şemseddin Muhammed b. Alâeddin el-Bâbilî, Sultân b. Ahmed el-Mezzâhî ve Nüreddin Ali Şebrâmelîsî'nin derslerine katıldı. Dımaşk'a dönünce müderris olarak görevlendirildi. 16 Zilhicce 1089'da (29 Ocak 1679) Mekke'de vefat etti ve Cennetü'l-muallâ'da toprağa verildi. Yetiştirdiği öğrenciler arasında *Hulâsatü'l-eşer* müellifi Muhibbî de bulunmaktadır. Tarih, edebiyat, fıkıh ve nahiv alanlarında ilim sahibi ve aynı zamanda iyi bir hattat olan İbnü'l-İmâd'ın şiir yazdığı da bilinmekte ve kaynaklarda bunlardan bazı örneklerle rastlanmaktadır.

Eserleri. 1. *Şezerâtü'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb*. Hicretin ilk yılından başlayarak 1000 (1592) yılına kadar meydana gelen olayları, özellikle de ulemâ ve devlet adamlarının biyografilerini içeren bir vefeyât kitabıdır. 19 Ramazan 1080'de (10 Şubat 1670) tamamlanan eser, her yılın olaylarını özetle anlattıktan sonra o yıl vefat eden muhaddis, fakih, edip, âlim ve devlet adamlarının kısa hayat hikâyelerini verir; halife ve sultanlara ise daha geniş yer ayrılmıştır. Bu açıdan Memlûkler döneminde yaygınlaşan "el-havâdis ve'l-vefeyât" türü kitapların özelliklerini yansıtmaktadır. 10.000 civarında biyografi içeren kitap bir zümreye, zamana ve mekâna hasredilmemiş olduğundan genel biyografik eserler sınıfına girer. Verdiği biyografilerin bir kısmında orijinal bilgiler bulunmakla birlikte bazı tezatlar da mevcuttur. Müellifin eserinde daha önceki kaynaklardan büyük miktarda alıntılar yaptığı görülür. Bunlar arasında Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eḡānî*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*, İbn Ebû Yâ'lâ el-Ferrâ'nın *Tabakâtü'l-Hanâbile*, Süleimî'nin *Tabakâtü's-şûfiyye*, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yan*, İbn Hacer el-Askalânî'nin *İnbâ'ü'l-ḡumr*, Sehâvî'nin *Tabakâtü'l-evliyâ'*, İbnü'd-Deybâ'nın *Buḡyetü'l-müstefid*'i ile Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe ve Zehebî'nin eserleri sayılabilir. Kitapta Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşleri Tâcül-mülk Mecdüddin Börî ile el-Melikü'l-Muazzam Türânşah, Ba'lebek hâkimi İzzeddin Ferruḡşah, Abbâsî Halifesi Müstazhir - Billâh ve Selçuklu Veziri Nizâmül-mülk gibi hükümdar, vezir ve ümerânın şiirlerine de yer verilmesi Arap edebiyatı tarihi açısından önemlidir. Eserde kadın âlimlere de yer verilmiştir. *Şezerâtü'z-zeheb*, İbnü'l-İmâd'ın öğrencisi Abdürrahîm b. Mustafa ed-Dımaşkî es-

Sâlihî tarafından ihtisar edilmiş (Dublin Chester Beatty Library, nr. 3706), Ekrem Hasan el-Ulebi de esere XI. (XVII.) yüzyıl-da yaşayan kişilerin biyografilerini içeren *Tekmilâtü Şezerâtü'z-zeheb* adıyla bir zeyil yazmıştır (Dimaşk 1412/1991). Kitap Kahire'de iki defa yayımlanmış (1332, 1350-1351) bunlardan Hüsâmeddin el-Kudsî tarafından gerçekleştirilen ikinci neşir Beyrut'ta ofset olarak birçok defa tekrarlanmıştır; tahkikli neşirini ise son cildi fihrist olmak üzere on bir cilt halinde Abdülkâdir el-Arnaût ve Mahmûd el-Arnaût yapmıştır (Beyrut 1406-1416/1986-1995). 2. *Şerhu Bed'iyyeti'bnî Hicce el-Hamevî* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 8772). 3. *Şerh 'alâ-metnî'l-Müntehâ*. Takıyyüddin İbnü'n-Neccâr el-Fütühî'nin Hanbelî fıkıhına dair eserinin şerhidir (Ömer Ferruh, II, 730). 4. *Mu'tıyyetü'l-emân min'hinsi'l-eymân* (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, 295 numaralı mecmua içinde). 5. *Şerhu manzûmeti edebi'l-ekl* (Lâmiyyetü'l-edeb; bk. İsmâ İskender Ma'lûf, V [1925], s. 133). 6. *Esbâbü'l-halâs bi-sûreti'l-İhlâs* (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, nr. 19952). 7. *Nüzhetü zâtî'l-İmâd 'alâ tefsîri'l-'allâmeti'l-Beyzâvî li-sûreti Yâsîn* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 5542). 8. *Manzûme fi'n-necâsât* (Ömer Ferruh, II, 730).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eşer*, II, 240-241; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 143; Kemâleddin el-Gazzî, *en-Na'tü'l-ekmel* (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfiz - Nizâr Abâza), Dimaşk 1402/1982, s. 240-249; *Fihristü'l-kütübî'l-'Arabiyyeti'l-mahfûza bi'l-Kütübhaneti'l-Hidiviyye*, Kahire 1308, VII/1, s. 332; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 403; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1958, III, 90; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mu'errihine'd-Dimaşkiyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 325-326; Riyâd Abdülhamîd Murâd - Yâsîn M. es-Sevvâs, *Fihristü mahfûzâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: el-Edeb*, Dimaşk 1402/1982, I, 333-334; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 325; Salâh Muhammed el-Haymî, *Fihristü mahfûzâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: 'Ulûmü'l-Kur'an*, Dimaşk 1405/1984, III, 450-451; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-'Arabî fi 'aşri'l-hadîs*, Beyrut 1406/1986, II, 730-733; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 353; İsmâ İskender Ma'lûf, "Hâzâ'inü'l-kütübî'l-'Arabiyye", *MMİAdm.*, V (1925), s. 133; Saîd el-Kermî, "Şezerâtü'z-zeheb fi ahbârî men zeheb", *MMİAdm.*, I (1969), s. 65-75; Teysîr Halîl ez-Zevâhire, "Ebû'l-Feth 'Abdülhay b. el-İmâd el-Hanbelî 1032/1623-1089/1679: Hıyâtühü ve menhecühü fi kitâbihi Şezerâtü'z-zeheb fi ahbârî men zeheb", *Mu'te li'l-buhûs ve'd-dirâsât*, XI/2, Mu'te (Ürdün) 1416/1996, s. 13-51; Franz Rosenthal, "Ibn al-İmâd", *El' (Ing.)*, III, 807; Necib Mâyil-i Herevî, "İbn 'İmâd", *DMBİ*, IV, 330-331.

CENGİZ TOMAR

İbnü'l-İmâd'ın
Şezerâtü'z-
zeheb adlı
eserinin
muhtasarının
son sayfası
(The Chester
Beatty
Library,
nr. 3706)

İBNÜ'L-İMÂDİYYE

(bk. MANSÛR b. SELÎM).

İBNÜ'L-İMÂM

(abn الإمام)

Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed
b. Muhammed b. Ali b. Hümâm el-Misrî
(ö. 745/1344)

Kıraat ve hadis âlimi.

682'de (1283) Kahire'de dünyaya geldi (İbnü'l-Cezerî, II, 245). Bazı kaynaklarda doğum yılı 677 (1278) ve 688 (1289) olarak verilmekteyse de onunla ilgili bilgileri oğlu Muhibbüddin İbrâhim'den alan İbnü'l-Cezerî'nin kaydettiği tarih doğru olmalıdır. Aslen Askalanlı olup çok sayıda âlim yetiştiren bir aileye mensuptur. Büyük dedesi Hümâm muhaddis ve fakih. Dedesi Nûreddin Ali ve babası Tâceddin Muhammed'in, Fâtımîler'in veziri el-Melikü's-Sâlih tarafından Kahire'de yaptırılan Sâlih Camii'nin imam ve hatibi olması sebebiyle İbnü'l-İmâm diye tanındı. İlk bilgileri aile içinde aldı. Babasının görevli olduğu Sâlih Camii'nin âdetâ âlimlerin ziyaretgâhı olması onun yetişmesin-

de önemli rol oynadı. Bu âlimlerden birçok hadis kitabını ve Ahmed b. İshak el-Eberkühî'den *Sîretü İbn Hişâm*'ı okudu. Ezher müderrisi ve kıraat âlimi Ali b. Yûsuf eş-Şattanûfî'den kıraat okudu. Hadis âlimi Abdülmu'min b. Halef ed-Dimyâtî'den hadis dinledi ve icâzet aldı. Ali İbnü's-Savvâf'tan da hadis dinlemiş olan İbnü'l-İmâm, Şihâb el-Muhsinî'den fıkıh öğrendi.

Şâfiî fakih, kıraat ve hadis âlimi olarak Kahire'nin önde gelen şahsiyetleri arasında yer alan İbnü'l-İmâm babasının vefatından (713/1313) sonra Sâlih Camii'nde imamlık yapmaya başladı ve hayatının sonuna kadar bu görevde kaldı. Zehebî, İbnü'l-İmâm'ın sika ve müttaki bir âlim olduğunu söylerken (*Muhtaşaru Silâhi'l-mu'min*, vr. 3^a) İbnü'l-Cezerî onun kıraat okuttuğuna dair bilgisi olmadığını belirtmektedir. İbnü'l-İmâm 15 Rebîullevvel 745'te (27 Temmuz 1344) Kahire'de vefat etti ve Karâfe Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Eserleri. 1. *Silâhu'l-mu'min*. Müellif bu eserini *Kütüb-i Sitte* ile İmam Mâlik'in *el-Muvaftâ*, Hâkim'in *el-Müstedrek 'ale's-Şâhihayn*, Ebû Avâne'nin *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Şâhihi Müslim*, İbn Hibbân'ın *Şâhih*, İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef* ve Beyhaki'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserlerinden dua